

via 1970-talet fram till dagens diskussion om behovet av tydligare samtidsengagemang och ställningstaganden.

Att museerna, trots den politiska innebörd och de politiska konsekvenser deras verksamhet har i samtiden, sällan eller aldrig artikulerar sitt specifika perspektiv är en fråga som författaren inte går djupare in på i detta sammanhang. I epilogen skriver hon dock att inte bara Nordiska utan också museernas verksamhet under den beskrivna tidsperioden 1965–1989 onekligen inordnar sig i den bekräftande samhällsupbyggande berättelsen, konfliktlös och okontroversiell. Läste vi museernas egna målbeskrivningar och intervjuade vi de enskilda pedagogerna skulle bilden förmodligen bli en annan.

För att tolka en verksamhet som Nordiska museets i termer av förmedlade ideal och framtidsbilder finns det i min mening två sätt att gå tillväga som, när de renodlas, ger ganska olikartade analyser. Den ena handlar om att granska huvudmännens utsagor och sätta deras intentioner i relation till deras praktik, den andra om att undersöka och förstå resultatet av deras praktik, oberoende av de uttalade intentionerna. Det förstnämnda tillvägagångssättet inbegriper en strävan att förklara varför det gick som det gick – man vet nämligen hur det gick – och att finna en logik i det mänskliga handlandet som gör händelseförloppet begripligt. Det andra tillvägagångssättet söker i viss mån befria sig från historiskrivningen, för att istället klarlägga effekterna såsom de framstår för oss idag.

Syftet med analyserna i *Samhällsideal och framtidsbilder* är, som jag förstår det, att med avstamp i museets samlingar, dokumentation och forskning undersöka hur museet har ”gestaltat samhällsideal och framtidsbilder”. Det författarna istället gör är att ge en bakgrund till hur och varför samlingarna och dokumentationsverksamheten tillkom, och på så vis uppmana oss att försonas med Artur Hazelius fosterlandskärlek, Sigurd Erixons typologier och Göran Rosanders systematiseringsiver. Det är en viktig uppgift att granska berättelserna och tolka det skrivna, men det hade också varit intressant och bättre överensstämmande med syftet att analysera själva resultatet. Vitsen med att ta avstamp i resultatet av de stora männens praktik, är just att det blir möjligt att frigöra sig från den vördnad för intentionen och upphovsmannen som annars lätt infinner sig. En sådan analys är möjlig att genomföra men frågan är vilket perspektiv på materialet som mest skulle gagna dagens kulturinstitutioner i deras fortsatta arbete.

Slutligen, när jag fick syn på boken slog det mig att det har skrivits mycket om Nordiska museet under

det senaste decenniet. När Jubileumsutgåvan kom för sex år sedan kändes det som om museets förhåvanden redan var tämligen väl beskrivna och frågan är vem *Samhällsideal och framtidsbilder* vänder sig till. Är det till studenter i etnologi såsom ett slags del i ämnets historik? Tänker man sig en kulturintresserad allmänhet? Eller personalen på de svenska museerna? Oavsett vilket hade jag föredragit en rejäl granskning av den samhällsbild som samlingarna och dokumentationerna återger, en bild utan vare sig ifyllda lakuner eller hyggliga intentioner.

Eva Löfgren, Göteborg

Anna Meeuwisse & Hans Swärd: *Den ocnurerade verkligheten. I reportage, bild och undersökningar*. Carlssons, Stockholm 2003. 292 s., ill. ISBN 91-7203-566-8.

Hur ska samhället undersökas och beskrivas? Hur ska samhällsskildrarna producera relevanta beskrivningar av den ”verklighet” de är satta att undersöka? Såväl inom vetenskapen som inom andra områden där man producerar beskrivningar av samhället finns alltid anledning att förhålla sig kritiskt och reflexivt till metoder, begrepp och perspektiv. Antologin *Den ocnurerade verkligheten* låter företrädare för flera humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner ge sig i kast med samhällsbeskrivningarnas framväxt och traditioner, arbetssätt, olika genrer och inte minst deras sanningsanspråk.

Vad gäller det senare refererar bokens titel snarare till strävanden och ambitioner än till någon föreställning hos författarna om en social verklighet som finns därute fix och färdig att avtäckas och återskapa med ordets eller bildens hjälp. Det samlade meddelandet till läsaren är också att det ligger bortom möjligheternas gräns att klä av och beskriva en för alla giltig och oomtvistad verklighet. Det handlar i stället om beskrivarens val av perspektiv, åt vilket håll blicken riktas och hur det sedda sedan tolkas och omformas till text. Poängen är snarare att denna ambition att ”fånga verkligheten” ändå har lockat generationer av utredare, journalister, fotografer och forskare och att deras arbete på ett eller annat sätt har bidragit till hur samhället – inte minst dess s.k. skuggsida – kommit att betraktas.

Som en gemensam plattform för bokens olika bidrag står en märklig undersökning som genomfördes i Stockholm 1912. Förklädda till uteliggare och utslagna besökte ett antal socialt intresserade män stadens här-

bärgen och slumstationer. De talade med de hemlösa och delade åtminstone för några timmar deras miljö. De observerade och antecknade och beskrev en ”verklighet” som för många var okänd. Undersökningen presenterades året därpå i *Social Tidskrift* och väckte en hel del uppseende.

I metoden ligger en uppfordran som alla som har arbetat med denna typ av frågor knappast kunnat värja sig från. Man måste själv se efter. Med egna ögon se och kanske också dela erfarenheter, om än bara för en begränsad tid. Ett försök att återupprepa 1912 års undersökning bland hemlösa i Malmö 90 år senare – som här diskuteras i artikeln ”Två hemlöshetsundersökningar från två sekelskiften” – visade sig vara ett inte helt okomplicerat projekt. För vad var det egentligen man såg som gäst på ”samhällets botten” och med vilken blick? Kanske är det så, som artikelförfattarna noterar, att den största poängen med en sådan undersökning ligger hos undersökarna själva som konfronteras inte bara med en okänd värld utan sina egna föreställningar, värderingar och fördomar. I själva arbetssättet ligger också en mer eller mindre outtalad föreställning om att det går att komma verkligheten nära. Snarare än att kritiskt reflektera över perspektiv blir beskrivningarnas trovärdighet en fråga om avstånd enligt regeln ju närmre desto sannare.

De sociala beskrivningarna kan kanske sägas vara en genre men knappast någon homogen sådan. Arbetsätt och metoder varierar liksom syften. I vissa fall har det handlat om att väcka opinion, i andra om att skapa underlag för politiska beslut eller för att hantera en enskild individ.

Att formulera och gestalta sociala villkor som kanske är okända för många, inte minst för beslutsfattare, har varit en betydelsefull drivkraft bakom det sociala reportaget. Arbetsättet har vanligen inneburit att författaren konfronterat sig själv med den miljö och problematik som ska beskrivas. I en artikel om det sociala reportagens historia pekar Per Wisselgren på att denna genre inte så lätt låter sig inordnas i något begränsat fack. Här ryms både journalistik, skönlitteratur och vetenskapliga framställningar. Inte minst kring sekelskiftet 1900 var dessa tre former tämligen väl sammanflätade.

Något högre krav på systematik och metodiska ansatser förknippas med den sociala undersökningen. Här har det ofta handlat om att samla in och sammanställa uppgifter som sedan ska ligga till grund för socialpolitiska åtgärder. Idealet var länge influerat av naturvetenskapen och man botaniserade i den mänskliga myllan för att klassificera, ordna och sortera i en problemkata-

log som bara tycktes växa i takt med industrialisering och urbanisering. Vetenskapsmannen skulle gå ut och själv se efter hur verkligheten var beskaffad och sedan leverera så exakta och detaljerade beskrivningar som möjligt. Här framstod kameran som ett särskilt skarpt instrument, något som Bengt Erik Eriksson och Roger Qvarsell skildrar i en artikel om den tidiga socialvetenskapen och det dokumentära fotografiet. Fotografiet var länge, skriver de, en till synes oproblematiserad del av sociologins vetenskapliga framställning. Denna status vilade just på föreställningen om att fotografiet var ett precist och av betraktaren opåverkat avtryck av verkligheten. För sociala reformatorer var fotografiet ett närmast oslagbart argument. Vem kunde tvivla när man såg en exakt avbild av verkligheten med egna ögon? Birgitta Svensson diskuterar också fotografiets centrala plats i de framväxande människovetenskaperna på 1800-talet och då framförallt inom kriminologin och fängelseväsendet. I fängelset, liksom på andra platser i det moderna samhället där människors beteende skulle styras och korrigeras, var producerandet av biografiska berättelser av avgörande betydelse. Var och en fånge naglades fast vid en livshistoria som kretsade kring normavvikelse och brott. Här tillfogades också detaljerade anatomiska uppgifter samt ett porträttfotografi som både identifierade den enskilde farliga individen och den kriminelle som typ.

I ett bidrag kallat ”Ord och bild från samhällets botten” behandlar Hans Swärd de ofta standardiserade porträtt av socialt och ekonomiskt marginaliserade människor som ständigt reproducerades kring sekelskiftet 1900, inte minst i den filantropiska retoriken; försupen far, sjuk mor, fattigdom, smuts, armod och sedeslöshet. Då liksom nu är utsatta människor beroende av hur andra beskriver dem och, konstaterar Swärd, frågan om hur det berättas om utsatta människors liv, såväl i protokollet från hembesöket som i reportaget om hemlösa, har sannolikt stor betydelse för hur vi i allmänhet uppfattar sociala problem och deras orsaker.

Boken avslutas med en serie kortare artiklar med inriktning på metodfrågor och arbetsätt. Här ges bland annat en kortfattad överblick av internationell forskning där man arbetat i den tradition där forskare så att säga underkastat sig de utforskades villkor. I en artikel diskuteras hur hemlöshetsforskningen tenderat att pendla mellan ett romantiserande och patologiserande perspektiv. I en artikel diskuteras vidare hur diskursiva villkor påverkar de hemlösas eget tal om sin situation. Dokumentärfotografiet och den rörliga filmen som

redskap för den socialt orienterade fältforskaren ägnas var sin artikel. Med egna erfarenheter som referens diskuterar Ann-Sofie Ohrlander möjligheter att med deltagande observation gestalta patienterfarenheter på en psykiatrisk klinik.

Den censurerade verkligheten ger en god inblick i och inte minst serveras kritiska perspektiv på olika traditioner och arbetssätt med ambitioner att komma den sociala verkligheten nära. Artiklarna är genomgående välskrivna och insiktsfulla. Intresset är främst riktat mot att undersöka undersökarna och deras perspektiv. Därmed ställs också en rad viktiga frågor kring hur kunskaper om samhällets ”skuggsidor” produceras och reproduceras och ytterst hur dessa kunskaper verkar i termer av maktutövning. Som så ofta när det gäller antologier av detta slag kan man förstås som läsare anmärka på en viss spretighet och att framställningarna ibland blir aningen rapsodiska. Ambitionen att lämna utrymme åt så mycket som möjligt hamnar lätt i motsättning till renodling och därmed en mer sammanhållen bok.

Mikael Eivergård, Östersund

Hammar, Inger: *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar*. Nordic Academic Press, Lund 2004. 254 s., ill. ISBN 91-89116-72-0.

2005, närmare bestämt från slutet av maj till slutet av oktober 2005, är det 100 år sedan unionen mellan Norge och Sverige upplöstes. I nutida presentationer, såväl norska som svenska, framhävs gärna att detta skedde under fredliga former. Det är förvisso sant. Men som kortversion döljer formuleringen det faktum att separationen var en utdragen process med många osäkra moment, och att det både före och under denna period fanns en utbredd och inte helt obefogad rädsla för att det faktiskt skulle bryta ut krig mellan de forna ”broderfolken”.

Den som vill veta mer om hur det gick till när unionen upphörde att existera kan ha stor nytta av Inger Hammars bok *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar*. Hammar är svensk historiker, knuten till det norsk-svenska samarbetsprojektet *Projekt 1905: Svensk-norske relasjoner i 200 år*. Hennes egen specialitet är genusperspektiv på historiska förhållanden, och den här aktuella boken koncentreras på kvinnors insatser i opinionsbildningen runt unionens slutskede. Dess källor är offentligt framförda tal, trycksaker och upprop, debatter och insändare i dagspress och

tidskrifter, och sist men inte minst korrespondens av mer eller mindre privat karaktär. Aktörerna är svenska och norska kvinnor, somliga av dem välkända som kulturpersonligheter och/eller kvinnosakskvinnor, andra mer okända, åtminstone för de läsare som inte på förhand har särskilda insikter i den svenska och norska offentligheten vid 1800-talets slut och 1900-talets början.

Boken inleds med en sida bakgrundsinformation, där det bland annat framgår att uppfattningarna om unionens karaktär skilde sig åt i de båda länderna helt från starten. För svenskar framstod Norge som en erövring, en kompensation för det tidigare förlorade Finland. I Norge såg man unionen som en förening av två självständiga stater, och önskade följaktligen minimera varje ansats till svensk dominans. När konstruktionen brast var det med utgångspunkt i (sedan länge hävdade) norska anspråk på ökad handlingsfrihet i internationella sammanhang, kondenserade i kraven på ett eget norsk konsulatväsende.

Hammars framställning därefter är kronologiskt upplagd. Två långa kapitler (*Union i kris*, *Union i kras*) tar oss genom förspelet till upplösningen respektive de utspel, händelser och förhandlingar som, utsträckta över nära nog exakt fem månader, konstituerar själva separationen. Dessa händelser, som inledningsvis har karaktär av en kraftmätning mellan norskt parlament och svensk-norsk/unionell kungamakt, är i korthet följande. Den 23 maj 1905 antog det norska stortinget ett förslag om att inrätta ett självständigt norskt konsulatväsende. Kung Oscar II vägrade att godkänna förslaget, vilket ledde till att den norska regeringen lämnade in sin avskedsansökan. Kungen vägrade godta denna ”med motiveringen att han inte nu ansåg sig kunna bilda en ny /norsk/ regering” (s. 74). Stortinget kontrade, den 7 juni 1905, med att konstatera att han därigenom hade upphört att fungera som norsk kung. I svenska dokument omtalas detta som en revolutionär handling, och Hammar rapporterar om omfattande sympatitytringar och demonstrationer på svensk botten till stöd för kungen. Den 20 juni förordade en urtima riksdag i Sverige en fredlig upplösning av unionen. Några förstakammarröster talade emellertid för sanktioner mot Norge, och därför bildades ett särskilt utskott, vars uppgift blev att utarbeta förslag om hur unionen skulle avvecklas. Detta utskott arbetade drygt en månad i ett klimat som beskrivs som hett i både bokstavlig och metaforisk mening, sjudande av rykten om mobilisering och krigsförberedelser. Men det förslag utskottet lanserade var, noterar Hammar, mildare än vad fredsvännerna hade väntat. Det upptog